

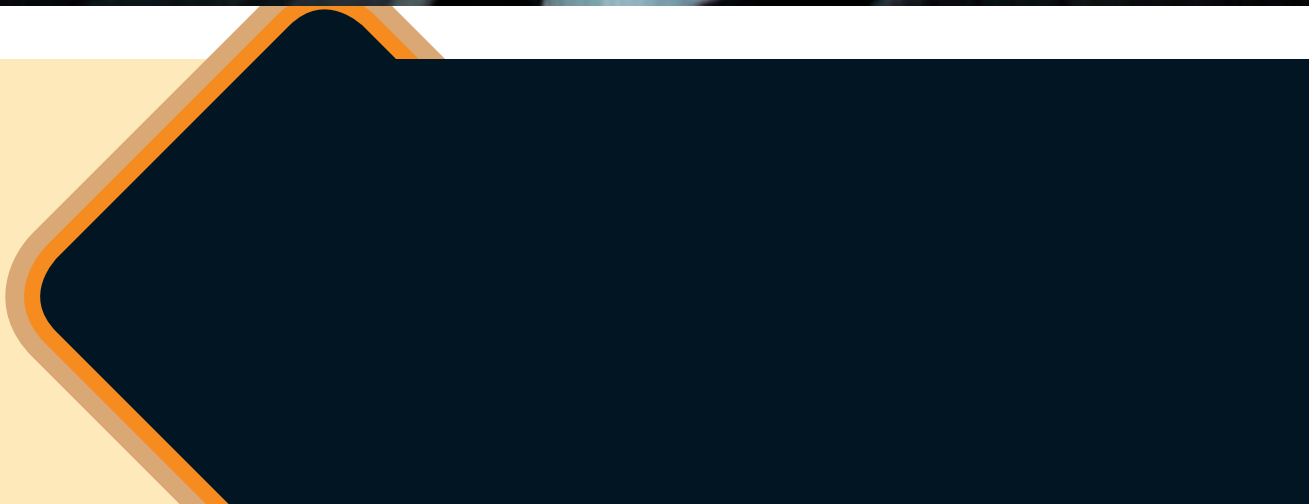
הילולא

גליון מזכרת לעולים לציון הרשב"י זיע"א במירון

ל"ג בעומר תשע"ג

לא סתם קוראים לו רבי שמעון

כתב יד עתיק חושף: מתי רבי שמעון נקרא "בר יוחאי" ומתי "רבי שמעון" • כתבה מאלפת מאת הרה"ג הרב ישראל דנדרוביץ שליט"א

"רבי שמעון" או "רבי שמעון בן יוחאי"?

בשנים האחרונות נפתרה התעלומה שהטרידה את גדולי הדורות: מה הכלל המסתורי המנחה את חז"ל בבואם לצטט את רבי שמעון, אימתי הוא קרוי בשמו, ואימתי הוא קרוי בתוספת שם אביו? • כתב-יד עתיק של הספר 'חוסיתנאים ואמוראים' מאת רבינו יהודה משפירא, רבו של בעל 'הרוקח', שנדפס בדורינו, חושף את הכלל, המתברר כעומד בסתירה מוחלטת להשערה בת מאתיים שנה

מאת הרב ישראל דנרוביץ

אך למותר כי קביעתו היא בת-הסמכא המובהקת ביותר בנידון זה. כך גם יתברר כי יש לחלק בין המשניות לבין שאר ספרי חז"ל, ולומר כי במשניות יש קו אחיד ומוחלט לפיו רבי שמעון לא מוזכר בשם אביו. אף דבר זה למדנו מתורתו של גאון קדמון, בעל 'ספר יחוסין', וטעמו ונימוקו עימו.

היוצא מן הכלל

כאמור, פעם אחת ויחידה מצטט רבינו הקדוש, מסדר ששה סדרי משנה, את רבי שמעון בשם אביו, והוא לגבי פירוש הפסוק (קהלת א טו): "מְעַנֶּה לֹא יִכַּל לְתַקֵּן". איזכור זה מצוי בתחילת מסכת חגיגה (פרק א משנה ז): "רבי שמעון בן יוחאי אומר: אין קורין מעוות אלא למי שהיה מתוקן בתחלה ונתעוות, ואיזה זה תלמיד חכם הפורש מן התורה". בכך חולק שם רבי שמעון בן יוחאי על רבי שמעון בן מנסיא שנתן הסבר אחר לפסוק זה. ואל תשיבני כי גם בפרק שישי של מסכת אבות (משנה ח) אנו מוצאים את רבי שמעון בן מנסיא מצטט את רבי שמעון בן יוחאי, בשמו המלא! וכך שנינו שם: "רבי שמעון בן מנסיא אומר משום רבי שמעון בן יוחאי: הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם".

זאת מפני שעלינו לזכור כי לא מדובר כאן במשנה כי אם בברייתא! פרק שישי של מסכת אבות הוא ברייתא אותה שנו חכמים בלשון המשנה! (עיי' על כך ב'מסכת אבות - נחלת צבי' עם 'פירוש הבהיר', בהקדמה לפרק זה). לפיכך לא הכנסנו צייטוט זה בחשבון האמור, וזו הסיבה המציבה את המשנה במסכת חגיגה, בה נאמר "רבי שמעון בן יוחאי", כתופעה חד-פעמית החורגת מאשר כל המשניות.

סתם רבי שמעון - רשב"י

אם ראינו עתה כי קיימים שני תנאים ששם 'רבי שמעון', הרי שחשוב להשלים ולומר כי ישנם עוד כמה וכמה תנאים בשם זה: יש לנו את רבי שמעון בן גמליאל, את רבי שמעון בן אלעזר, את רבי שמעון בן זומא, את רבי שמעון בן יהודה, ועוד תנאים רבים אשר הצד

פעם אחת ויחידה מוזכר רבי שמעון בן יוחאי במשנה כשזה נעשה בשמו ובשם אביו המלא! לעומת זאת, כשלוש מאות חמישים ושמונה פעמים מוזכר רבי שמעון במשנה באופן סתמי, בשמו האישי וללא הזיהוי של שם אביו 'יוחאי'! (כך ספר ונמנה בעל 'אותיות מחכמות', ירושלים תרס"ו, ט א). בשני התלמודים, התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי, ובמדרשים השונים, המספרים מטפסים למאות מול אלפים: מאות בוודות של איזכור 'רבי שמעון בן יוחאי', לעומת אלפי איזכורים של 'רבי שמעון' בבתם.

הרוצה לעמוד על המספרים המדויקים יהיה עליו לדעת כי גם בצורת איזכור שם האב ישנם שינויים: פעמים מופיע שם האב במלואו: "יוחאי" ופעמים כשהוא חסר: "יוחי"; פעמים, השיוך כתוב בשפה הארמית: "בר יוחאי", ופעמים בלשון הקודש: "בן יוחאי", ופעמים שהאב והבן גם יחד נכללים בתוך ראשי-התיבות המפורסמים: "רשב"י". לא נעמוד כאן על הבדלים דקים אלו, אם כי יודגש שגימטריאות ורומזים שונים שנדרשו על שם הבן והאב תלויים ועומדים על צורת הכתיבה של השמות, והדברים עתיקים וידועים. כיוצא בזה לא נעסוק בסוגיית שמו המדויק של 'יוחאי', שהרי כבר הרחבנו על כך בגיליון 'הילולא' (ל"ג בעומר תשע"ב), והרוצה להחכים יקחנו משם.

הנושא בו נן עסוק במאמר זה הוא השיוך בין הבן לאב. כפי שראינו לעיל, פעמים שחז"ל מזהים את רבי שמעון בשם אביו: "רבי שמעון בן יוחאי", ופעמים רבות ששמו של רבי שמעון מופיע בבתם, ושם האב אינו מופיע. והלוא דבר הוא, שכן אין צורך לומר שחז"ל דקדקו היטב בכל אות ואות שכתבו, ולא יד המקרה היא השלטת על דבריהם המזוקקים. אם כן, מפני מה מצאו חז"ל לנכון להפריד ולשנות בין המובאות בשמו של רבי שמעון? מדוע פעמים מופיע שמו בקיצור: "רבי שמעון", ופעמים הוא מופיע בסמוך לשם אביו: "רבי שמעון בן יוחאי"? עניין זה, האומר דרשני, הפליא מאוד את גאוני הדורות שעברו והם עסקו בשאלה זו מזוויות שונות.

במאמרנו יתברר שההשערה המפורסמת ביותר, השערה שיסודה בספר 'בן יוחאי', עומדת בניגוד מוחלט ובסתירה מפורשת לקביעה הברורה שהתגלתה בדורנו, מתוך כתב יד עתיק של אחד מגדולי רבותינו הראשונים, רבינו יהודה משפירא, ואשר דבר שפתיים

הוא הורה להיות זהיר בקריאת שמע ובתפילה. כך החתם סופר בספר 'חתם סופר' על התורה (תחילת פרשת ואתחנן) שהזכיר את היות רבי שמעון בן יוחאי 'תורתו אומנותו' (שבת יא א), וכן הגאון רבי אלעזר פלקס מפראג, בספרו 'עולת חודש' (ח"ג דרוש יב), שהזכיר את דברי רבי שמעון בן יוחאי על הקורא קריאת שמע שחרית וערבית, שבכך הוא מקיים את מצות לימוד התורה (מנחות צט ב). ברור איפוא כי גאוני ארץ אלו הסתמכו על הכלל כי סתם רבי שמעון הוא רבי שמעון בן יוחאי, ומתוך כך הם סברו כי אף כאן הוא כך. אלא שכאמור הדברים תמוהים, כי רבי שמעון בן יוחאי אינו כלל בעל שמועה זו, כי אם רבי שמעון בן נתנאל, ונמצא שלא ניתן לדרוש כל 'לשיטתו' מדברי רבי שמעון בן יוחאי.

הקדים רפואה

מעניין להיווכח כי הגאון הקדמון רבי אברהם זכותא בעל 'ספר יוחסין' הרגיש כי שיבוש שכזה יכול לבוא אצל המעיינים, והוא מקדים רפואה בכותבו מפורשות כי רבי שמעון זה אינו רבי שמעון בן יוחאי, כי אם רבי שמעון בן נתנאל. ואלו דבריו (מהדורת לונדון תר"ז, עמ' 79):

"רבי שמעון בן יוחאי הוא רבי שמעון סתם, ואף על פי שר' שמעון סתם מצאנו בפק ב' דאבות שאמר הו' זהיר בקריאת שמע ותפלה, שם הוא רבי שמעון בן נתנאל, דבר הלמד מעניינו".

אולם כפי שראינו, לא הועילו דבריו אלו כל כך, כיון שגם אחרי שהוא האיר את עיני המעיינים בטעות שיכולה להזדקק ממשניות אלו, עדיין היו כאלה שלא זיהו את בעל השמועה.

טעות שנתייחסה בטעות

המוציא לאור המפורסם של כתבי החתם סופר, הגאון רבי יוסף נפתלי שטרן, בהגהותיו על גליון ספר 'חתם סופר' שברשותו (ושלימים נדפסו בקובץ 'אוצרות הסופר' חלק יב), עורר כאן נקודה ביבליוגרפית מרתקת, אשר השלים אותה ריא"ז מילר (במאמרו "על ה'סדר הדורות', מקורותיו ומהדורותיו" - ב, אות לח. בתוך מאסף 'אור ישראל', גליון נד), והיא עוסקת במי שבא לתקן ונמצא מקלקל, שמתוך שתיקן ולא הבחין מה תיקן, גרם שיחשדו בטעות בדבר משנה במי שהוא חף מכך.

המדובר הוא בספר 'סדר הדורות' להגאון רבי יחיאל היילפרין ממינסק. בתחילת מערכת רבי שמעון בן יוחאי שבספרו הוא מונה את אמרותיו של התנא, כדרך שהוא עושה אצל כל תנא ותנא, והנה אנו מוצאים כי הוא מזכיר את משנה זו של 'הו' זהיר בקריאת שמע ותפילה' שעליה אנו דנים, כאחת מהמימרות של רבי שמעון בן יוחאי.

מלבד עצם התיימה של הבאת משנה זו, שכאמור נאמרה על ידי רבי שמעון בן נתנאל, בשמו של רבי שמעון בן יוחאי, הרי שהתיימה על בעל 'סדר הדורות' כפולה ומכופלת עשרת מונים. זאת מפני שבעל 'סדר הדורות' עצמו מצטט את דברי בעל 'ספר יוחסין' המדגיש כי משנה זו יוצאת מן הכלל הרגיל של 'סתם רבי שמעון' - רבי שמעון בן יוחאי, והיא נאמרה על ידי רבי שמעון בן נתנאל, כשהוא מטעים שזהו 'דבר הלמד מעניינו'.

אם אכן ידע בעל 'סדר הדורות' כי מימרא זו אינה של רבי שמעון בן יוחאי, כיצד יתכן כי סמוך ונראה הוא מצטט זאת בשמו של רבי שמעון בן יוחאי?

את קצה החוט לפתרון תעלומה זו מספק כאמור הגאון ריא"ז שטרן בשמו של חכם בשם ר"ש רכניצר שהגיד לו כי בדפוס ישן של 'סדר הדורות' לא מופיעה משנה זו כאחת המימרות של רבי שמעון בן יוחאי.

ואכן המעיין בדפוס הראשון של ספר 'סדר הדורות', המהדורה שנדפסה בקארלסרוא בשנת תקס"ט, עיניו תחזינה מישרים כי בעל 'סדר הדורות' לא הביא כלל את משנה זו שבמסכת אבות בשמו של רשב"י, כך שהמחבר עצמו נקי לחלוטין מטעות זו.

כיצד איפוא השתרבה הטעות בספר 'סדר הדורות' שלפנינו? על כך משיב ריא"ז מילר במאמרו הנ"ל, שקולד האשמה תלוי בצווארו של רבי נפתלי משכיל-לאיתן, המוציא לאור את ספר 'סדר הדורות' במהדורת ווארשא, תרל"ז - תרמ"ב, שמתוך שברצונו היה לשכלל את מהדורתו הוא הוסיף בספר תיקונים והשלמות לרוב.

אחד מהתיקונים שהוא מצא לנוכח להוסיף היה להזכיר את משנה זו כמי שהיא אחת מאמרותיו של רבי שמעון בן יוחאי. אלא שבעוד שרבי נפתלי משכיל-לאיתן חשב לתומו

השווה שבהם כי שמם הוא רבי שמעון. לכאורה, אם אכן כמה וכמה תנאים נקראו בשם זה, כיצד יכולים אנו לקבוע כי שלוש מאות חמישים ושמונה פעמים מוזכר רבי שמעון בן יוחאי במשנה באופן סתמי, בשמו האישי ולא בשם אביו, והלוא באותה מידה שיוכל להיות שמדובר ברבי שמעון בן יוחאי, יכול גם להיות שמדובר ברבי שמעון בן אלעזר או בכל תנא אחר ששמו רבי שמעון? התשובה לכך מצויה בכללי הש"ס המקובלים בידינו, אשר בתוכם אנו מוצאים את הכלל הקובע: "סתם רבי שמעון - רבי שמעון בן יוחאי" (רש"י שבועות ב ב; רשב"ם ב"ב קב א, ועוד). כלל זה מלמדנו שלעת שחפצים היו חז"ל להזכיר כל 'רבי שמעון' אחר, מהתנאים ומהאמוראים, היו הם כותבים את שמו ואת שם אביו או כל סימן זיהוי אחר, ואילו כשנאמר 'רבי שמעון' בסתם - הכוונה היא לרבי שמעון בן יוחאי!

סתם - שאינו רשב"י!

לכל כלל ישנו יוצא מן הכלל, ואף לכלל גדול זה יש יוצא דופן: בפרק שני של מסכת אבות! שם אנו מוצאים שלשה ציטוטים משמו של רבי שמעון, ושלתם לא יצאו מפיו של רבי שמעון בן יוחאי כי אם מרבי שמעון בן נתנאל! תלמידו של רבי יוחנן בן זכאי.

במשנה ט' אנו שונים: "איווהי דרך ישירה שידבק בה האדם... רבי שמעון אומר: הלוה ואינו משלם", הנולד; איווהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם... רבי שמעון אומר: הלוה ואינו משלם", ובמשנה י"ג אנו שוב שונים: "רבי שמעון אומר הו' זהיר בקריאת שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא".

במבט ראשוני נראה לכאורה כי אף משניות אלו עונות לכלל האמור כי סתם 'רבי שמעון' הוא רבי שמעון בן יוחאי, אך לא כך. והדבר מוכרח למעלה מכל ספק, שכן פרק זה במסכת אבות פותח ומספר כי "חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי, ואלו הן: רבי אליעזר בן הורקנוס, ורבי יהושע בן חנניה, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערך". תיכף ומיד המשנה מספרת כי רבי יוחנן "היה מונה שבחן" של אותם התלמידים, והוא זה שאמר להם לצאת ולראות איווהי הדרך הישרה שידבק בה האדם, ואיווהי הדרך הרעה שיתרחק ממנה האדם. ולאחר מכן המשנה מביאה מאמרותיהם של אותם התלמידים.

נמצא שאם בתחילה מפרשת המשנה כי 'רבי שמעון' תלמידו של רבי יוחנן בן זכאי הוא זה 'רבי שמעון בן נתנאל', אין היא צריכה לחזור ולומר שוב ושוב כי מדובר ברבי שמעון בן נתנאל, אלא היא יכולה לומר 'רבי שמעון' בסתם ולהסתמך על המעיין שיבין מדעתו שהמדובר כאן הוא רבי שמעון בן נתנאל, ולא רבי שמעון בן יוחאי.

מחמת כך, אנו מוצאים באותם משניות חריגות דומות גם לגבי כללים נוספים. הכלל אומר כי סתם רבי יוסי הוא רבי יוסי בן חלפתא, והנה כאן זהו רבי יוסי הכהן; סתם רבי אלעזר הוא רבי אלעזר בן שמוע, וכאן זהו רבי אלעזר בן ערך. והסיבה לכך היא אותה סיבה כמו אצל רבי שמעון: מכיון שבתחילת הפרק הדגישה המשנה כי המדובר כאן על תלמידיו של רבי יוחנן בן זכאי, והיא פירטה במפורש את כל אחד מהם בשמו ובשם אבותיו, הרי שיכולה הייתה להסתמך על כך גם בהמשך, ולומר את השמות בסתמא, מתוך הבנה שהמעייין הנבון יקשר את האמור בתחילת הפרק עם המשכו.

גברא בגברא נתחלף להם?

אפס כי למרות שהדברים מוכרחים וברורים, הנה רבים וטובים לא הבחינו כי משניות אלו הם המשך לאמור בתחילת הפרק, ולא זיהו נכון את בעל השמועה. הם הסתמכו על הכלל הוותיק כי סתם רבי שמעון הוא רבי שמעון בן יוחאי, ודימו לומר כי אף שלשה ציטוטים אלו משמו של רבי שמעון בן יוחאי הם שנאמרו, בעוד שאליבא דאמת רבי שמעון בן נתנאל הוא בעל השמועה, הוא ולא אחר.

בראש ובראשונה אנו מוצאים זאת אצל רבינו דוד הנגיד, בנו של רבי אברהם, בנו של הנשר הגדול הרמב"ם. רבינו דוד הנגיד חיבר פירוש על מסכת אבות, בשם 'מדרש דוד' (ירושלים תש"ד), ועל משנה זו "רבי שמעון אומר הו' זהיר בקריאת שמע ובתפלה", הוא כותב (עמודים ג-נא) כי "זה האדון הנכבד רבי שמעון ע"ה, משאר הנפלאות שעשה עמו הבורא יתברך היה...", והרי הוא מעתיק מעשים שהתרחשו עם רבי שמעון בן יוחאי! גם אצל האחרונים אנו מוצאים זאת כהנה וכהנה. לדוגמא, ושוב על ציטוט זה, אנו מוצאים כי כמה מגדולי האחרונים הסבירו כי רבי שמעון בן יוחאי הולך לשיטתו ולכן

ההבדל בין המשניות לשאר ספרי חז"ל

עם תום ביורו כלל זה של 'סתם רבי שמעון' - רבי שמעון בן יוחאי' ואותה המשנה שיש לדון בה האם היא יוצאת מן הכלל, צריכים אנו לברר אימתי אכן בוחרים חז"ל לומר את שמו של רבי שמעון בלי שם אביו, ואימתי הם אומרים את שמו המלא 'רבי שמעון בן יוחאי'. אמנם במשניות אנו כבר יודעים שמדובר באיזכור אחד ויחיד בשמו ובשם אביו, מול מאות פעמים שבהם הם מוזכר בסתם 'רבי שמעון', אולם בשאר ספרי חז"ל כבר מדובר במאות פעמים שבהם מוזכר רבי שמעון בשמו ובשם אביו מול אלפי פעמים בהם הוא מוזכר בסתם, ועלינו להבין פשרו של דבר.

ברור אצלי כי תחילה לכל יש להבדיל בין המשניות לבין שאר ספרי חז"ל, שהרי דעת לנון נקל להבין שאם מאות פעמים מוזכר רבי שמעון במשנה בסתמא, ורק פעם אחת ויחידה הוא מוזכר בשם אביו, הרי שגם אם לא נרצה לומר שפעם אחת זו היא טעות סופר, בכל זאת לא נוכל להתעלם שהמגמה היא ברורה ומוחלטת: במשנה לא מוזכר רבי שמעון בשם אביו.

אכן, יהיה עלינו להבין את הסיבה שבאותה משנה מוזכר רבי שמעון בשם אביו 'בן יוחאי', וייתכן כי מכיון שמדובר היה במחלוקת של שני 'רבי שמעון', רבי שמעון בן מנסיא עם רבי שמעון בן יוחאי, לפיכך מוכרח היה רבינו הקדוש בסדרו את משנה זו לפרט את שמותיהם של האבות, אך כאמור באופן עקרוני נמנע מסדר המשנה מלהזכיר את שם רבי שמעון עם שם אביו.

הדיון שעוררנו יכול, לטעמי, להתקיים בדווקא בשאר ספרי חז"ל, שם כבר מצאנו מאות פעמים את רבי שמעון מוזכר בשם אביו, מה שאכן מעורר את השאלה: מה החילוק בין מקומות אלו לבין שאר המקומות בהם הוא מוזכר בסתמא, אולם במשניות ברור כי הקו שהנחה את רבינו הקדוש הוא שלא להזכיר את שם האב.

כבוד לרבו שלמדו תורה

ומציאה גדולה מצאתי בנידון זה להגאון הקדמון רבי אברהם זכותא בספרו 'ספר יוחסין' (מהדורת לונדון תר"י, עמ' 50):

"ועתה אריך מעט מי היו רבותיו של רבי, חוץ מרבן שמעון בן גמליאל אביו ורבי יעקב בן קורשאי, והם חמשה תלמידי רבי עקיבא... ואולי מפני שהם רבותיו - סתם שמותם דרך כבוד, רצוני לומר יחס אביהם, שלא לקרות לרבו בשמו כי אם על דרך נעלם."

והעתיקים בעל 'סדר הדורות' (מהדורת ווארשא, ח"ב פ"ד):

"וכתב יוחסין, אולי מפני שהם רבותיו סתם שמותם במשנה דרך כבוד, רצוני לומר ולא קראם על שם אביהם, רצה לומר שלא מזכיר במשנה ר' שמעון 'בן יוחאי', ר' יהודה 'בר אילעאי', שלא לקרות רבו בשמו כי אם דרך נעלם, עיין שם דף מו א'."

מחדש רבי אברהם זכותא, מתוך הסתייגות כי אין הדבר מוכרח, כי רבינו הקדוש לא הזכיר במשנה את שמו המלא של 'רבי שמעון בן יוחאי', לפי שרבי שמעון בן יוחאי, יחד עם יתר חמשת תלמידי רבי עקיבא - רבותינו שבדרום, המנויים במסכת יבמות (סב ב), היו רבותיו ומפיהם למד תורה. ומחמת כבוד איליהם הוא לא הזכירם בשם המלא, הכולל את שמם ושם אבותם, כי אם בדרך נסתר, כגון רבי שמעון סתם, ולא אמר את שם אביהם. ומהשערה קדמונית זו אנו רואים להדיא, כי אכן המגמה המוצהרת אצל רבינו הקדוש מסדר המשנה הייתה שלא להזכיר את רבי שמעון בן יוחאי, בשם אביו, וזאת ככבוד לרבו שלמדו תורה! ומדבריו שנאמרו כלפי המשניות אנו יכולים ללמוד כי בשאר ספרי חז"ל אין זה כך, מה שאכן מאפשר לנו לדון מהו הכלל הנסתר שהנחה את דרכם של חז"ל: אימתי נקרא רבי שמעון בשם אביו ואימתי הוא אינו מוזכר כי אם בשמו ולא יותר?.

ספר המוקדש לנושא זה

לפני כמאתיים שנה, בשנת תקע"ה, הוציא לאור ר' משה קוניץ בעיר ווינה, את ספרו המפורסם 'בן יוחאי', אשר כפי המבואר בשער הספר לא בא כי אם לחקור את עניין זה, וכלשונו:

כי משנה זו נשמטה מעיניו הבדולחים של בעל 'סדר הדורות' ולפיכך הוא טרח להשלים את החסר, הרי שהאמת היא הפוכה: בעל 'סדר הדורות' בכוונה תחילה לא הכניס את דברי משנה זו, כיון שהיא אינה שייכת לרבי שמעון בן יוחאי כי אם לרבי שמעון בן נתנאל! בא איפוא ר"נ משכיל-לאיתן לתקן ונמצא מקלקל. לא הבחין המו"ל בדברים הברורים שבעל 'סדר הדורות' מעתיק משמו של בעל 'ספר יוחסין', והוסיף לו ציטוט שהשווה את בעל 'סדר הדורות' כסותר את דבריו מרישא לסיפא. אולם כאמור, נקיות ידיו של בעל 'סדר הדורות' מטעות זו.

והיכיתי שמיד יהיה 'טומעל'ניש'

בהקשר לזהות בעל השמועה של משנה זו מצאנו סיפור מעניין עם הרה"ק רמ"מ מליובאוויטש אשר חידד את התלמידים בעניין זה, ולאחר מכן הוסיף על כך ביאור מופלא בדרך החסידות המקשר בין רבי שמעון בן יוחאי לרבי שמעון בן נתנאל, ומעשה שהיה כך היה:

בשבת קודש פרשת בהעלותך של שנת תשכ"ח, נשא הרה"ק מליובאוויטש מדברות קדשו, ובשיחתו ביאר באריכות את הקשר בין מאמר זה של 'הוי דהיר בקריאת שמע ובתפילה' עם בעל המאמר, שהוא רבי שמעון בן יוחאי, ובהתאם למה שאמרו כי רבי שמעון בן יוחאי הייתה תורתו אומנתו.

בשבת שלאחר מכן, בפרשת שלח, שוב דיבר הרה"ק מעניין זה ואמר, כי האמת היא שבעל המאמר אינו רבי שמעון בן יוחאי כי אם רבי שמעון בן נתנאל! ובכוונה תחילה אמר מה שאמר, כי היה ברצונו לבחון את השומעים עד כמה הם מעיינים בדבריו, והתערעם על כך שכמעט ולא באו לו להעיר על עניין זה.

וכך היו הדברים (לפי רשימת השומעים):

"והיכיתי שמיד יהיה 'טומעל'ניש' [=מהומה, סערה] ויקשו כולם, איך ביארו באריכות שלמה בהנוגע לרבי שמעון בן יוחאי, בזמן שבעל המימרא הוא רבי שמעון בן נתנאל, ורק מעטים הקשו את זה.

ונוסף לזה קושיהם הייתה: שאחד שאל שמהמשך הענינים משמע שזה לא רבי שמעון בן יוחאי אלא רבי שמעון בן נתנאל, ואחד שאל שמצא כתוב בסדר הדורות 'שרבי שמעון כאן זה לא רבי שמעון בן יוחאי אלא רבי שמעון בן נתנאל. וכאן רואים העדר ההתענינות. וזה ששאל מהמשך הענינים, נו, אבל זה ששאל מ'סדר הדורות' לגמרי לא מובן, בזמן שבמשנה מוכרח הדבר שאת זה אומר רבי שמעון בן נתנאל ולא רבי שמעון בן יוחאי, דבמשנה כתוב מפורש 'הם אמרו', ואם כן כתוב מפורש שזה דברי רבי שמעון בן נתנאל, ומה היה כל האריכות בהנוגע לרבי שמעון בן יוחאי?."

רק לאחר מכן פנה הרבי להסביר את כוונתו ואמר, כי השורש של רבי שמעון בן יוחאי ורבי שמעון בן נתנאל אחד הוא! והא ראה ששם שניהם הוא 'שמעון', שהוא מלשון שמיעה, והתוכן האימיתי של שמיעה הוא הבנה והשגה, שזהו יסוד 'תורתו אומנתו'.

ובכוונה תחילה מודגיש מסדר המשנה ששמועה זה נאמרה על ידי רבי שמעון, בסתם! מבלי לומר את שם אביו, כי הגם שרבי שמעון בן נתנאל הוא שאמר זאת, אך דבריו נאמרו בסביבת היותו במעלת רבי שמעון בן יוחאי שהיה 'תורתו אומנתו' (ע"פ 'ליקוטי שיחות' ח"י עמ' 356 ו'ביאורים לפרקי אבות' שם).

שניים שהם אחד

עם דברים אלו יכולים אנו לסכם את האמור עד כה ולומר כי אכן ודאי כי משנה זו נאמרה על ידי רבי שמעון בן נתנאל, אולם רוח ה' דיבר בפי גאוני ארץ אשר אמרו כי המשנה נאמרה על ידי רבי שמעון בן יוחאי, ומילתו על לשונם, לפי ששורש נשמתם אחד הוא, והוא מיסוד תורתם אומנתם.

כך שבעומק העניין אין יוצא מן הכלל לכלל גדול זה של 'סתם רבי שמעון' - רבי שמעון בן יוחאי, כי גם במשנה זו שבמסכת אבות בה נאמרו הדברים על ידי תנא שאינו רבי שמעון בן יוחאי, יכול היה מסדר המשנה לכתוב זאת כ'רבי שמעון' סתם, לפי שבשורש העניין אכן זה קשור לרבי שמעון בן יוחאי.

בר יוחאי' - ושמו הפרטי היכן?

רב ענוותנותו.

ודברים אלו קשה להולמם, לפי שדבר ברור הוא שברובם ככולם של המקומות שמצאנו כי משה רבינו נקרא בתואר 'בן עמרם' לא היה זה אלא כדי לכוונתו (ראה רש"י תהלים ד ג, וראה רבינו בחיי בראשית ז יג, 'זכירנו הכתוב תמיד בשמו דרך חבה, ומנהג העולם הוא שיזכיר אדם לאהובו תמיד בשמו, כשהוא מוצא חן בעיניו'), ואם כי ייתכן שמשה רבינו ורשב"י בענוותנותם היו מסכימים שיקרו אותם שלא בשמם, אך רחוק לומר כן בפייט שנועד לכבודו של רשב"י. יצוין כי הרה"ק ממונקאטש עסק פעם נוספת בשאלה זו, בספרו 'דברי תורה', ושם הוא העלה הסבר אחר (מהדורה שביעאה, אות עג):

"מה שקראו בני ישראל למשה רבינו 'בן עמרם' שלא בפניו על שם אביו, כדמצינו כמה פעמים, וכן מה שקראו לרשב"י בדברי חז"ל בזמר 'בר יוחאי' וכן כיוצא, בשם 'בר יוחאי' על שם אביו בלבד, י"ל הכונה לטובה, דהיינו כדי שלא יקראו לרבו בשמו גם שלא בפניו על כן קראו בשם אביו בלבד".

גם כאן, הערתנו הקודמת במקומה עומדת, ומלבד זאת יש להוסיף שהדבר עומד בניגוד לדעתו של הגאון הקדמון בעל 'ספר יחסין' הכותב, כי איזכור רבי שמעון בדרך כבוד הוא כשאומרים 'רבי שמעון' בלא הזכרת שם האב.

בפיוט המפורסם 'בר יוחאי נמשחת אשריך', אותו שורר המקובל רבי שמעון לביא לכבודו של צדיק, אנו מוצאים דבר פלא: שמו הפרטי של רבי שמעון אינו מוזכר שם לחלוטין. הפייטן אינו עושה שימוש כי אם בשם אביו 'יוחאי', והדבר אומר דרשני. אמנם, במאמרינו עתה הארכנו על הנידון האם הוסיפו את שם אביו או לא, אך שלא להזכיר את שמו הפרטי כלל - זו לא שמענו. מה גם שאותם מהתנאים שנקראו רק בשמות אבותם, היה זה מפני שלא היו מוסמכים. הרה"ק רבי חיים אלעזר ממונקאטש בספרו 'שער יששכר' (מאמרי חודש אייר, מאמר 'גל עיני', אות יט) דן בקושיה זו, ולאחר שהוא מקדים כי רבי יוחאי, אביו של רבי שמעון, היה מצויין בעניין של הצלת נפשות ומעשים טובים, הוא מסביר כי רבי שמעון חפץ היה בגודל ענוותנותו שיידעו כי אביו גדול הוא ממנו, וזה לשונו:

"יובן שפיר שקראוהו כמה פעמים על שם אביו בלבד, היה לרצונו, שהיה חפץ בזה רשב"י מפני רוב ענוותנותו... רשב"י היה חפץ כן מרוב ענוותנותו לקרותו רק בשם אביו בלבד 'בר יוחאי', להורות כי אביו גדול ממנו במעשים טובים, מפני שהצלת נפשות גדול מתלמוד תורה... ובאמת נקרא כן משה רבינו עליו השלום, העניו מכל האדם אשר על פני האדמה, כמה פעמים רק 'בן עמרם' בלבד, כמו דמצינו 'אין לנו אלא דברי בן עמרם' ועוד כמה פעמים, כי זה היה רצונו מפני

"ספר 'בן יוחאי' מבאר צפונות במאמרי התנא האלהי רבי שמעון בן יוחאי ז"ל הכתובים בכל הש"ס... וההפרש הגדול בדנים ובהלכות ובספורים אשר יש בין אמרי איש אלהים זה, מהמאמרים שנאמרו בשם רבי שמעון בן יוחאי להנאמרים בשם רבי שמעון סתם בכל הש"ס".

לא אכחד כי אישיותו של ר"מ קוניץ שנויה במחלוקת, אך דיינו אם הגאון רבי עקיבא איגר מציינו בהגהותיו לשולחן ערוך (או"ח סי' תכט סק"ב), ועוד כהנה וכהנה בספרים שמפיהם אנו חיים, ולפיכך יכולים אף אנו לצטט מדברותיו, בחינת 'תוכו אכל' - קליפתו זרק'.

עמדת מרעיד ונפלאתי מאוד

כותב איפוא רבי משה קוניץ את השאלה הזו שהטרידה אותו ביותר, עד שכלשונו 'עמדת מרעיד', ואת התירוץ החדש שהגה בעניין:

"והנה עמדת מרעיד ונפלאתי מאוד על מסדרי התלמוד אשר כינהו במאמריו למאות בשם 'רבי שמעון בן יוחאי', ולא לפים ולרבות בשם רבי שמעון סתם, מדוע לא בחרו לכהנו בשם אחד בכל הש"ס, או 'רבי שמעון' סתם, לקצר במילין, או 'רבי שמעון בן יוחאי' בעבור האמת ולמען פרסמו? ...

ועתה שמע את אשר הראיתי לדעת: החסיד הזה לא נקרא בשם רבי שמעון סתם רק עד לכתו במערה, ואחרי צאתו

מן המערה נקרא בשם 'בן יוחאי' או 'רבי שמעון בן יוחאי'... 'יואר דבר זה מדברינו לקמן ביותר ממאה הוכחות חזקות כראי מוצק".

ר"מ קוניץ מרחיב מאוד בחילוק זה, הן ביותר מ'מאה הוכחות' שהוא מביא ליסודו האמור, ואם בביאור הסיבה שדווקא בצורה זו בחרו לסמל את החילוק בין הזמן של קודם היותו במערה לבין הזמן שלאחר היותו במערה. ועוד הוא מוסיף ואומר חידוש גדול: בכל אותם השמועות אותם אמר רבי שמעון בן יוחאי אחר צאתו מהמערה אנו תופסים שהלכה כמותו, וכל מה שאמרו כי אין הלכה כרבי שמעון נגד החולקים עליו, אין זה אלא באותם ההלכות שאמר קודם כניסתו למערה.

וראה להרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב בספרו 'מגיד תעלומה' (רי"ף ברכות ב ב) שהביא חידוש זה:

"והנה שמעתי מה דהוא כלל בידינו אין הלכה כרבי שמעון נגד החולקים, הוא דוקא כדמתי רבי שמעון סתם, אבל במקום דתני רבי שמעון בן יוחאי הלכתא כוותיה".

הרב הקדוש מקאמינקא זצ"ל בירר...

והנה, שמועה הגיעה לידינו בשמו של הרה"ק רבי שלום מקאמינקא, אשר הוא בירר את העניין, ולמורה הפלא הגיע למסקנה הפוכה לגמרי! וכך כותב מעתיק השמועה, הרה"ק רבי סיני מזמיגראד (בכתב-ידו שהועתק אל תוך הספר 'אוהב שלום', עמ' מג):

"הרב הקדוש מקאמינקא זצ"ל בירר מש"ס ומדרש וזהו הקדוש, אשר בכל

מקום שהתנא הזה נזכר בשם 'רבי שמעון בן יוחאי, קאי על זמן שקודם כניסתו למערה, וכל מקום שנזכר בשם 'רבי שמעון' סתם מיירי לאחר כניסתו למערה.

וכן בירר הרה"ק הנ"ל דבכל המקומות בש"ס שלא פסקו כוותיה, איירי בהלכותיו שחידש קודם כניסתו למערה, אבל מה שאמר אחר כך - הלכה כמותו בכל מקום".

הוא אומר: בעצם החידוש כי ההלכה כרבי שמעון בן יוחאי בפסקי ההלכה שאמר אחר היותו במערה, גם הרה"ק מקאמינקא סבור כדברי ר"מ קוניץ, אולם בסימן לדעת מה הם אותם ההלכות, הוא חולק עליו לגמרי, כשבעוד שלדעת ר"מ קוניץ 'רבי שמעון' סתם היינו קודם כניסתו למערה, ואילו 'רבי שמעון בן יוחאי' היינו לאחר היותו במערה, הרי שהרה"ק מקאמינקא הופך את היוצרות: 'רבי שמעון בן יוחאי' היינו קודם כניסתו, ואילו 'רבי שמעון' סתם היינו לאחר היותו במערה.

הקביעה של רבינו יהודה משיפירא

בהערה בשוליו גליון ספר 'אוהב שלום' כותב המו"ל כי 'מימרא זו קשה להלום', כיון שלפי זה יוצא שההלכה כרבי שמעון בן יוחאי, בכל מקום שנאמר 'רבי שמעון' סתם, שזה הסימן לכך שהוא נאמר אחר היותו במערה, וכלל זה נסתר ממנה מקומות בש"ס.

ולכן טוען המו"ל:

"על כן נראה דנתחלפו הדברים, וצריך לומר להיפוך, דבכל מקום שנזכר

הניתן ליישב בכך סתירות בדברי רבי שמעון?

מהמערה לפי דעת הנזכר, אבל עכ"פ לא יסתור את עצמו כיון שזהו ניהו הוא בעצמו, וזה ברור.

המעניין בויכוח זה שבעל 'מנחת אלעזר' סותר את דברי עצמו, מהקצה אל הקצה. שכן בהגהותיו של בעל 'מנחת אלעזר' על ספרו של אביו הרה"ק רבי צבי הירש ממונקאטש, 'באר לחי רואי' (על תיקוני זוהר, ברגסס תרפ"א, ח"ג תיקון כה, ע א) הוא מביא כי 'שאלני מופלג אחד' שלפי דברי אביו עולה סתירה בין דברי רבי שמעון במשנה לדברי רבי שמעון בתיקוני זוהר, ובין התשובות שהוא עונה לו הוא כותב כך:

"לפי דברי הספר בן יוחאי שהאריך בראיות נכוחות, דהיא שנזכר רבי שמעון סתם היה קודם המערה טרם נגלו אליו מראות האלוקים ביותר, ועל כן על פי רוב אין הלכה כמותו בדבריו אז שבגמרא, ואחר כך נקרא רבי שמעון בן יוחאי או בן יוחאי אז הלכה כמותו גם בנגלה, ולפי זה לא קשה דבמתניתין נזכר רבי שמעון סתם, ואחר כך בתיקוני זוהר שנחתבר במערה ס"ל אח"כ להלכה".

הרי שלהדיא עולה כי הרה"ק ממונקאטש סבור כי ניתן ליישב סתירות בדברי רשב"י באמצעות הכלל כי כאן לפני המערה וכאן לאחר המערה, ומה היה רצונו מהרה"ק מדויקוב. מה גם שהסברא נותנת כן, שאין כל סיבה לומר שרשב"י לא חזר בו מהלכות שונים, אלא שמסדרי הש"ס, הביאו גם את המשנה ראשונה וגם את המשנה אחרונה, תוך מתן סימן אימתי נאמר כל דין.

בדרך אגב, תירוצו של הרה"ק ממונקאטש עצמו, לא ברור אם הוא עולה יפה לפי מה שהוכחנו בגוף המאמר כי כל הדין בחילוק בין צורות האיזכור של רבי שמעון הוא רק בשאר ספרי חז"ל, אולם במשניות נתפס קו אחיד, שתמיד הוא מוזכר בסתמא, וכדברי בעל 'ספר יוחסין'.

האם יש בכוחה של הגישה המאבחת חילוק בין צורות איזכור רבי שמעון בן יוחאי לפתור גם בעיות של סתירה במשנת רבי שמעון בן יוחאי? לא ברור. הנה הרה"ק רבי יהושע הורביץ מדויקוב בתשובתו הנדפסת בקונטרס 'ענו בקול - קול תפילה' (בתוך 'שלשה ספרים נדפסים', בהוצאת ר"י שוורץ, פאקש תרס"ג. ושם, סימן מא) כותב כי אכן כך, וכלשונו:

"ובאמת שצריך ליישב שלא יסתרו דברי רבי שמעון אהדדי... אם לא שנאמר כדברי הספר 'בן יוחאי' שיש חילוק בין מימרא הנאמר בשם רבי שמעון סתם, לבין מימרא הנאמר בשם רשב"י, וכיון דבאדר"נ קאמר בשם ר"ש סתם ובילקוט משלי קאמר בשם רשב"י אין להקשות סתירות אהדדי, וצ"ע בכל זה".

אולם הרה"ק רבי חיים אלעזר ממונקאטש מייאן בתירוץ זה בכל תוקף, וכלשונו בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב, מונקאטש תרס"ז. סי' כ):

"מה שכתב שאר בשרי הגה"צ מדויקוב נ"י בתשובתו שם לחלק דיש סתירה לפי דבריו ברשב"י שסותר את עצמו, וכתב על פי דברי הספר בן יוחאי דיש חילוק בין ר"ש סתם לרשב"י, וזה אינו במחילת כבוד תורתו הרמה, כי גם בספר הנזכר ביאר שם רק מה דרשב"י נקרא לפעמים סתם רבי שמעון - היינו קודם התבודדותו במערה, ומה שנקרא רשב"י - היינו אחר צאתו מהמערה, עיין שם בספר בן יוחאי בטעמו ובראיותיו שהלכות שנאמרו מאתו אחרי צאתו מהמערה נקרא רשב"י ולא ר"ש סתם, אבל הוא-הוא ר"ש בעצמו סתם הוא רשב"י, וזה פשוט. וממילא לא העלה ארוכה כלל ש"ב הה"ג הנ"ל, ועדיין תיקשי דרבי שמעון אדרבי שמעון, דגם אם במקום אחד נקרא רשב"י בצאתו

מהמערה, כי אם על צעירותו וזקנותו, אך ברור שהמגמה בדברי רבינו יהודה משפירא היא הפוכה לחלוטין מדברי ר"מ קונין (הטוען שבזקנותו - לאחר היותו במערה, נקרא בשמו ובשם אביו), והיא דומה יותר לגירסת הרה"ק מקאמינקא (הטוען שבזקנותו - לאחר היותו במערה, נקרא בשמו שלו בלבד). אם כי היא אינה דומה בדיוק, כי רבי שמעון כבר היה מובהק לרבים עוד קודם כניסתו למערה.

גם יודגש שרבינו יהודה משפירא אינו מזכיר ולא כלום, כלפי עניין זה של קביעת ההלכה, מה שעדיין מניח בקעה להתגדר בה, כלפי השיטות המנוגדות של ר"מ קונין והרה"ק מקאמינקא. ועוד יש להרחיב בכל עניין זה, תוך כדי בדיקה מקפת בכל המקומות בחז"ל בהם הוזכר שמו של רבי שמעון מול הקביעה ההלכתית (וחשוב לזכור: כל דיון זה אינו אלא בשאר ספרי חז"ל, שהרי במשניות כבר שמענו מפי בעל 'ספר יוחסין' שתמיד תפסו את שמו של רבי שמעון בסתמא, ללא כל חילוק אימתי נאמרו הדברים!) אלא שקצר המצע מהשתרע.

עולה איפוא כי חידושו זה של רבינו יהודה משפירא, אשר עד כה היה גנוז ונעלם, והוא נדפס לראשונה בדורינו, לפני חמישים שנה בדיוק! בירושלים בשנת תשכ"ג, פענח לנו צפונות אשר עד כה היינו מתחבטים בהם, זה אומר בכה וזה אומר בכה, ובא הכתוב השלישי והכריע ביניהם.

התנא בהוספת שם אביו קאי על הזמן שלאחרי צאתו מהמערה, ובהלכות אלו פסקינן כוותיה, וכבר נתברר דבר זה בספר 'בן יוחאי'...".

ברם ספק גדול אצלי האם צדק המו"ל בתיקון-סופרים זה, שכן מצאנו כעין 'תנא דמסייעא' להרה"ק מקאמינקא, בחלק זה של סימן זויהוי, הלוא הוא רבינו יהודה בן רבי קלונימוס משפירא, רבו של בעל 'הרוקח', המעלה כלל גדול בנידון זה של שמות החכמים, שפעמים הוזכרו בשמם בלבד ופעמים הוזכרו גם בשמות אבותם, וזה לשונו בספרו 'יוחסי תנאים ואמוראים' (ערך חנניה)

"וכן דברי רבי שמעון בן יוחאי, ורוב פעמים דברי רבי שמעון, אלא כולן בבחרותו, קודם שהובהקו לרבים, ולכשנעשו ראשי ישיבות, הוזכרו סתם".

דבר גדול דיבר הנביא: בבחרותו של רבי שמעון בן יוחאי, קודם שנתפרסם ונודע בציבור, הוא היה קרוי בשמו ובשם אביו: "רבי שמעון בן יוחאי", ואילו בזקנותו, כשכבר נעשה ראש ישיבה וגדול בישראל, הרי הוא נקרא בשמו סתם: "רבי שמעון". כך רבי שמעון בן יוחאי וכך שאר חכמי ישראל שבהם אנו מוצאים שינוי כיוצא בזה.

דומה כי מובלע כאן גם מילתא בטעמא: כל עוד החכם אינו נודע בשערים, הרי שסימן זויהוי שלו הוא על ידי שם אביו. אולם כשנתפרסם, הרי הוא עומד בזכות עצמו, בבחינת 'גדול מרבן שמו', ודי בשם עצמו כדי לזהותו.

נמצא כי אמנם רבינו יהודה משפירא אינו מזכיר כלום על קודם כניסתו למערה ואחר צאתו

